

Centar za građansko obrazovanje
Centre for Civic Education

HEINRICH BOELL STIFTUNG
SERBIA, MONTENEGRO, KOSOVO

Co-funded by the
Europe for Citizens Programme
of the European Union

Antiratni pokret u Crnoj Gori

Autor:

Igor Radulović

Urednik:

Miloš Vukanović

Publikacija je rezultat projekta “*Različiti putevi – zajedničke vrijednosti*” koji finansira Evropska unija u okviru programa Evropa za građane.

Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost Centra za građansko obrazovanje (CGO).

HEINRICH BOELL STIFTUNG
SERBIA, MONTENEGRO, KOSOVO

Co-funded by the
Europe for Citizens Programme
of the European Union

Antiratni pokret u Crnoj Gori

Antiratni pokret u Crnoj Gori

Od samog početka ratnih dešavanja na prostoru bivše Jugoslavije, crnogorske vlasti su se stavile na raspolaganju režimu Slobodana Miloševića. Sprovodeći politiku zvanične Srbije i JNA (kasnije Vojske Jugoslavije) crnogorsko rukovodstvo se oštro obračunavalo sa političkim neistomišljenicima i svojim oponentima. Osudama vladajućeg režima bili su izloženi protivnici rata (*“domaći izdajnici”*), zagovornici crnogorske nezavisnosti (*“separatisti”*) i kritičari aktuelnih političkih trendova.

Jula i avgusta 1991. godine sa područja Crne Gore sprovedena je mobilizacija rezervnog sastava pripadnika JNA. Ove jedinice su septembra 1991. godine, u noći između 20. i 21. prešle u istočnu Hercegovinu. Istoga dana kada je crnogorski politički vrh Crnu Goru proglašavao *“ekološkom državom”*.

Uočavajući sve veću izvjesnost sukoba na prostoru Jugoslavije, i opasnost koja se nadvijala nad Crnom Gorom, kreirano je nekoliko partija i građanskih inicijativa koje su u svom programu imali zacrtane pacifističke i proevropske ciljeve.

Protiv ratnohučkačke politike vlasti ustale su nove moderne, građanske i proevropske snage, čiji je osnov djelovanja bila borba protiv ovakve politike, uz apele da se sačuva mir i dostojanstvo.

Njih su činili pretežno partije, udruženja i individualci koji su 1990. godine ušli u Savez reformskih snaga Crne Gore. Savez reformskih snaga Crne Gore činile su: Socijalistička partija CG (predsjednik dr Ljubiša Stanković), Liberalni savez CG (predsjednik Izvršnog odbora Slavko Perović), Partija socijalista CG (predsjednik Žarko Rakčević), Nezavisna organizacija komunista (predsjednik Mićo Orlandić), Stranka nacionalne ravopravnosti (predsjednik Džavid Šabović) i Socijaldemokratska stranka CG (predsjednik dr Vidak Vujačić) i Demokratska alternativa CG (predsjednik Izvršnog odbora dr Miodrag Perović), kao i individualni članovi.

Danas smatramo da je antiratni pokret svoj primarni pokretač imao u **Liberalnom savezu Crne Gore (LSCG)** koji će oko sebe okupiti značajne političke, ali i civilne aktiviste. Predvođen Slavkom Perovićem LSCG će tokom 90-ih postati simbol antiratne politike na prostoru Crne Gore. Značajnu ulogu je odigrala i **Socijaldemokratska partija**, ali i mnogi nezavisni mediji i građanska udruženja.

Partijama koje su se protivile učešću Crne Gore u ratom ludilu pridružili su se i članovi **Crnogorskog PEN centra** (osnovanog marta 1990), nedjeljnika „**Krug**“ (osnovan jula 1990 – izašlo 11 brojeva), „**Monitor**“ (osnovan oktobra 1990) i „**Liberal**“. Pridružili su im se članovi **Crnogorskog društva nezavisnih književnika** (1990), **Udruženja profesionalnih novinara Crne Gore** (1990), **Matice crnogorske** (osnovane juna 1993), kao i **Studentske lige za mir** (osnovane 4. jula 1991. godine)

Borba je dodatno ojačana i kroz djelovanje **Građanskog odbora za mir**, formiranog 11. jula 1991 godine, čiji je glavni cilj bio „*promocija mirovne politike i mirnog rješavanja svih sporova u SFRJ...*“. Na čelu pokreta su se nalazili Rade Bojović, Miodrag Vlahović, Mićo Orlandić i drugi. Građanski odbor za mir je organizovao niz velikih antiratnih mitinga, u Titogradu, Cetinju i Baru.

Pored njih, uključila su se i druga udruženja kao i pojedinci, profesori, akademici, umjestnici, koji su organizovali antiratne mitinge i proteste, pisali apele koji su bili svjedočanstvo o postojanju „druge“, moderne i antiratne Crne Gore.

Nakon skupa u Titogradu uslijedilo je protestno okupljanje na Cetinju (31. jula), na kojem je prisustvovalo više od tri hiljade građana), kao i mirotvorni protest u Tivtu (9. avgusta 1991. godine, na kojem je takođe učestvovalo oko tri hiljade učesnika).

Antiratni skupovi su organizovani i u drugim crnogorskim opštinama. Nije izostala međutim reakcija državnih vlasti, ali i njima odanih medija. Članovi Građanskog odbora su proglašeni izdajnicima.

Od 1992. godine nije više bilo javnih masovnih mobilizacija stanovništva Crne Gore radi učešća u ratovima, ipak to nije značilo da ratovi u okruženju Crnu Goru nijesu držali u stanju permanentne ratne psihoze. Crnogorsko rukovodstvo je nastavilo obračun sa političkim neistomišljenicima i oponentima. Ono što je obilježilo veći dio crnogorskog društva tih godina bio je tolerantan i blagonaklon stav prema nacionalšovinizmu, pobornicima nacionalne i vjerske isključivosti, progon i protjerivanje izbjeglica početkom devedesetih, ali i sve jači glas građanskih snaga koje su se borile protiv pomenutih ekstremističkih tendencija, a koje će imati ključnu ulogu u kasnijoj borbi za suverenost Crne Gore.

Antiratni pokret u Crnoj Gori predstavlja jednu od najpozitivnijih tekovina perioda 90-ih. Međutim, ovaj pokret, na žalost, ne može da potisne činjenicu da je ovaj period ipak obilježio masovno učešće crnogorskih rezervista na ratištima u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini. U operacijama po Hercegovini i na dubrovačkom ratištu poginulo je 165 vojnika iz Crne Gore, dok je status ratnih invalida dobilo 236 osoba.

Metodološka uputstva za nastavnike

Jedan od osnovnih preduslova za miran i prosperitetan život u savremenom društvu je mir. Mir obezbjeđuje uslove za ekonomski i privredni razvoj i opšti društveni napredak. Doprinosi tom cilju mogu biti različiti, a jedan od njih je moguće kroz obrazovanje za mir.

Naravno, stoga i kada se bavimo određenim istorijskim periodima koje veoma često smatramo senzitivnim i kontroverznim u obavezi smo da učenicima predstavimo ne samo razloge zbog kojih su izbili određeni konflikti, kao i njihove posljedice, već i one pojedince i organizacije koje su se svojski trudile da do sukoba ne dođe.

Smjernice koje je 2018. godine dao Savjet Evrope jasno naglašava da istraživanje osjetljivih i kontroverznih pitanja pomaže učenicima da bolje razumiju ne samo njihovu prošlost, već i svijet u kojem žive. Stoga učenici trebaju biti osposobljeni da se kritički osvrnu na određene događaje na racionalan i miran način i da budu bolje pripremljeni za konstruktivno angažovanje u demokratske diskusije i međukulturalni dijalog. Učenici time uspijevaju razumjeti prirodu i mehanizama sukoba, ali takođe razmišljaju o načinima rješavanja istih.¹

Stoga je i naš cilj kao odgovornih nastavnika da učenicima ponudimo istorijske izvore, koji govore o ljudima koji su se i u najtežim periodu borili za očuvanje građanskog duha i svijesti, ali i mirnodopsko rješavanje nastalih problema. Samim time se pitanje antiratnog pokreta u bilo kojem periodu, uključujući naročito ratove 90-ih godina prošlog vijeka, prikazuje kao neophodnost.

Prirodno se nameće pitanje u kojoj se mjeri i u okviru kojih nastavnih predmeta ova tema izučava, ali i da li ima prostora da bude više zastupljena.

Shodno posljednjem objavljenom programu za srednje obrazovanje iz 2016.² godine najviše prostora za obradu date teme ima u okviru predmeta Građansko ob-

1 Council of Europe. (2019, July 25). *Quality history education in the 21st century. Principles and guidelines (2018)*. Democratic Schools for All. <https://www.coe.int/en/web/campaign-free-to-speak-safe-to-learn/-/quality-history-education-in-the-21st-century-principles-and-guidelines-2018->

2 *Od školske 2020/21. godine u srednjim školama se umjesto operativnih ciljeva koriste ishodi, međutim predmetni programi zvanično nijesu još uvijek objavljeni na sajtu relevantne institucije. Treba naglasiti da se u samim ishodima, koji se primjenjuju od ove školske godine, osim promjene glagola iz pasivnih u aktivne nije u sadržinskom smislu ništa značajno promijenilo.*

razovanje. Naime, za učenike prvog razreda opšteobrazovnog profila predviđeni su sljedeći operativni ciljevi:

- *upozna različite mogućnosti društvenog aktivizma i različite uloge građanina u zajednici (od biračkog prava do građanskog aktivizma u civilnom društvu);*
- *razumije važnost korišćenja svojih prava i ličnog angažovanja u društvenom životu zajednice.*

Naravno, kako je u okviru postojećeg predmetnog programa prisutna korelacija sa predmetom Istorija upravo bi se tu nastavna cjelina „*Antiratni pokret u Crnoj Gori*“ kvalitativno i metodološki uklopila, a učenici prvog razreda bi već na samom početku svog srednjoškolskog obrazovanja imali svijest o postojanju građanskog, ali nadasve antiratnog aktivizma u našoj državi u skorijoj prošlosti.

Zanimljivo je naglasiti da i u okviru predmetnog programa za Etiku, koja se izučava u četvrtom razredu postoji velika mogućnost da se ova tema inkorporira, jer shodno postojećem programu učenici imaju niz operativnih ciljeva na osnovu kojih u korelaciji sa građanskim obrazovanjem, ali i nizom drugih predmeta mogu sa etičkog stanovišta izučavati datu temu. Među ishodima se ističu sljedeći:

- *razumije i obrazlaže neke od osnovnih principa rješavanja dilema i povezuje ih sa određenim etičkim stanovištim;*
- *razumije i obrazlaže proces donošenja etičkih odluka;*
- *razumije i obrazlaže važnost etike za pojedinca i zajednicu...*

Veliki prostor se takođe ostavlja da se ova tema izučava i iz predmeta Sociologija, jer se kao jedan od opštih ciljeva predmetnog programa ističe razvijanje *spособnosti i spremnosti za društveni aktivizam*. Naravno, ovdje se kao i kod prethodno pomenutih predmeta ostavlja velika mogućnost da određene ishode i ciljeve učenja prilagode učenicima kroz datu temu, naročito jer je profesorima ostavljeno dovoljno prostora (između 15 i 20 procenata) za otvoreni dio kurikulima koji mogu sami osmisliti.

Naravno, takođe se postavlja pitanje gdje je mjesto i određenje predmetnog programa iz Istorije. Kako se ovaj predmet u srednjim školama još uvijek izučava hronološki, ova nastavna cjelina bi se u postojeći plan i program mogla inkorporirati u završnom razredu srednje škole, kod nastavne teme CRNA GORA U JUGOSLAVIJI I OBNOVA NEZAVISNOSTI CRNE GORE. Međutim, u okviru iste se pitanje antiratnog pokreta praktično zanemaruje, nije obuhvaćeno kao posebna cjelina, a samim time se naglasak stavlja na ratnu, a ne antiratnu aktivnost na ovim prostorima. To se može vidjeti i iz ciljeva, aktivnosti, ali i pojmova, tj. sadržaja koji su istaknuti, a gdje se ne pominje antiratni aktivizam u našoj državi. Doduše, u udžbeniku za četvrti razred

postoji jedan segment o antiratnom pokretu u Crnoj Gori, kao i istorijski izvor koji se referiše na djelovanje LSCG u tom periodu, tako da ovo može biti polazna osnova da se ova tema uključi u udžbeničku literaturu.

Shodno tome, neophodno je ili izmijeniti postojeće planove i programe ili osposobiti profesore da u okviru slobodnog dijela kurikulumu se više pozabave ovom tematikom.

Situacija u osnovnoj školi je jednako poražavajuća. Na tom nivou obrazovanja, na osnovu postojećeg kurikulumu, dolazi se do zaključka da se o „*Antiratnom pokretu u Crnoj Gori*“ može govoriti jedino u devetom razredu i to iz predmeta Istorija. Međutim i ovdje se na osnovu postojećeg plana i programa ne ostavlja puno prostora, jer se pitanje antiratnog aktivizma uopšte ne pominje, vaspitno-obrazovni ishodi, ali ni pojmovi/sadržaji ne upućuju na neophodnost izučavanja ove teme. Shodno tome, i ovdje se treba osloniti na senzibilitet nastavnika i očekivanje da će u okviru otvorenog dijela programa oni biti u mogućnosti da se posvete istoj.

U osnovnoj školi takođe se izučava predmet pod nazivom Građansko vaspitanje, koje je međutim izborni predmet, pa se shodno postojećim kurikulumima praktično nemoguće odrediti prema ovoj temi, tj. inkorporirati istu u nastavni plan i program.

Jedan od osnovnih ciljeva ovog priručnika za nastavnike jeste da ukaže na značaj ove teme i skrene pažnju nastavnicima istorije, ali i drugih predmeta, na važnost obrade ove teme koju mogu realizovati kroz postojeće programe. Jedan od najznačajnijih sistemskih dokumenata za podučavanje o Ratovima devedesetih na prostoru bivše Jugoslavije jeste *Kako razumjeti prošlost koja ne prolazi - preporuke*³ za odgovorno podučavanje ratova u Jugoslaviji i državama nasljednicama, koji je izdao Euroklio u okviru projekta *Učenje istorije koja to još uvijek nije*. Opšte preporuke započinju rečenicom - „*Od izuzetne je važnosti da ciljevi poučavanja o ratovima budu postavljeni u skladu sa ciljem izgradnje održivog mira*.“ Time se već na početku ističe da je jedan od osnovnih ciljeva poučavanja o ratovima izgradnja održivog mira.

Mišljenja smo da upravo odgovorno i sveobuhvatno poučavanje ove teme će doprinijeti izgradnji stabilnijeg i prosperitetnijeg društva, a uloga nastavnika istorije i srodnih predmeta u tom procesu treba da ima jednu od najznačajnijih uloga.

Stoga smo u okviru ovog *Priručnika* odlučili da vam ponudimo niz relevantnih istorijskih izvora koji vam mogu pomoći prilikom obrade ove teme, ali i primjer radionice koju možete koristiti na način koji možete prilagoditi vašim učenicima, zavisno od njihovog uzrasta.

3 <http://devedesete.net/me/policy-paper-me/>

Radni materijal sa odabranim izvorima

ANTIRATNI POLITIČKI ANGAŽMAN

„Postojaće Crna Gora, dok je Lovćena nad nama, dok je mora kod Bara i Kotora, dok je Sunca i dok je Grahovca...“

Pojava višepartizma u zemljama bivše Jugoslavije bila je praćena kreiranjem partija zasnovanih na jakom nacionalnom predznaku. U konfuznoj atmosferi ranih 90-ih u Crnoj Gori, Komunistička partija ne samo da se transformisala u novu partiju, Demokratsku partiju socijalista (DPS), već je i preuzela ulogu zaštitnika nacionalnih interesa. Uz DPS pojavio se i niz patija sa izrazito (pro)srpskim nacionalnim predznakom, koje su otvoreno podržavale ratna dejstva. Nasuprot njima nikle su nove moderne, građanske i proevropske snage, okupljene u Savez reformskih snaga, čiji je osnov djelovanja bila borba protiv ovakve politike, uz apele da se sačuva mir i dostojanstvo. Antiratne političke i građanske snage iznikle su upravo iz Saveza reformskih snaga.

Fotografija: Govor Slavka Perovića na Cetinju 13. jula 1992.

Izvor: <https://www.youtube.com/watch?v=B6xp6U8U2as> (printscreen)

Antiratni pokret je svoj pokretač imao u novoformiranom Liberalnom savezu Crne Gore, koji će oko sebe okupiti značajne političke, ali i civilne aktiviste. Predvođen Slavkom Perovićem, LSCG će tokom 90-ih postati simbol antiratne politike na prostoru Crne Gore. Značajnu ulogu je odigrala i Socijaldemokratska partija. Na idejama ovih partija nići će pokret koji će 2006. godine voditi Crnu Goru do obnove nezavisnosti.

APEL LIBERALNOG SAVEZA CRNE GORE VLASTIMA U SVIM REPUBLIKA BIVŠE SFRJ ZAUSTAVITE GRAĐANSKI RAT

Predsjedništvo Liberalnog saveza Crne Gore danas je, na prvoj vanrednoj sjednici, razmatralo situaciju u zemlji. U saopštenju sa tog sastanka se konstatuje:

Informativni i medijski rat, koji na čitavom prostoru Jugoslavije traje već preko dvije godine, dobio je ovih dana logičnu materijalizaciju u pravom građanskom ratu. Inspiratori i realizatori ovih ratova su aktuelne vlasti u jugoslovenskim republikama. One se nijesu pokazale doraslim njegovanju i unaprjeđivanju saživota jugoslovenskih naroda i narodnosti u jugoslovenskoj zajednici, bogatstvu i koristima takvog saživota. Reafirmacija zajedništva na kvalitativno novim osnovama pretpostavili su anahrone snove o velikim državnim granicama svojih malih naroda. Zahvaljujući takvoj politici, Jugoslavija u cjelini i sve republike odvojene su granicom neshvatljivog primitivizma od civilizovanog svijeta. Što je najtragičnije, takve granice se omeđavaju životima nevinih mladih ljudi i tragedijama čitavih porodica.

Do ovakvog stanja nijesu doveli ljudi u politici nego najniže politikanstvo u ljudima. Prošlost država koje imaju iskustva sa građanskim ratom uči nas da u takvim obračunima ne može biti pobjednika ni pobijeđenih. Istorijski je poraz svih građana Jugoslavije, posebno njenih novinara i intelektualaca, što na ove proste istine, na pragu 21 vijeka i u srcu Evrope, treba podsjećati aktuelne vlasti u svim jugoslovenskim republikama, u Jugoslaviji koja iza sebe ima iskustvo strahotnog građanskog rata.

Apelujemo, ukoliko je razuma ostalo, da se ratne aktivnosti odmah prekinu, da se zarobljeni puste kućama i da se obavezno stvore preduslovi za sprovođenje prijedloga Evropske ekonomske zajednice.

*Izvor: Antiratni pokret u Crnoj Gori 91-92, str. 26
03. jul 1991. godine.*

MITING LSCG U KOTORU (14. AVGUST 1992) IZVODI IZ GOVORA SLAVKA PEROVIĆA:

Molim vas... bez pucanja... ja vam ne ličim na Branka Kostića, niti je ovo takav skup...

Došli smo na trg od oružja, da bi oružju, povampirenom fašizmu i nacional-šovinizmu rekli: Ne!

...Živimo u vremenu crnog mraka, etničkih i vjerskih sukoba, mraka etnički čistih teritorija, mraka koncentracionih logora, mraka neviđenih grozota i zločina, mraka u kojem se ne vidi da brat brata ubija, u kojem se ne želi čuti da dželat i žrtva govore istim jezikom...

Dubrovnik je ranjen, mi smo zavedeni i prevareni, pucali na njega... stidi se od toga kula Bodinova... Vukovar je spržen, Mostara više nema, u plamenu nestaje Sarajevo. Na desetine hiljada ljudi pobijeno je, samo zato što su Muslimani, Hrvati ili Srbi...

Postojeće Crna Gora, dok je Lovćena nad nama, dok je mora kod Bara i Kotora, dok je Sunca i dok je Grahovca....

*Izvor: Antiratni pokret u Crnoj Gori 91-92, str. 246.
14. avgust 1991. godine*

Država koja u svojim temeljima treba imati jedan sprženi Vukovar i jedan zgaženi Dubrovnik nikada ne može biti srećna država... Takvu državu neće ni srpski ni crnogorski narod.

*Izvor: Antiratni pokret u Crnoj Gori 91-92, str. 203
1. februar 1992. godine*

PROGLAS LSCG GRAĐANIMA CRNE GORE HEROJI SU ONI KOJI NE ODU U PRLJAVI RAT

Povodom pogibije crnogorskih mladića i sramotne dubrovačke ratne avanure, Liberalni savez Crne Gore uputio je građanima Crne Gore proglas u kojem poručuje:

Sumanuta politika Slobodana Miloševića u Srbiji i njegovih ekspozitura u Crnoj Gori guraju vas odavno u bratoubilački rat i sukob, do međusobnog istrebljenja jugoslovenskih naroda. Svijet je zgranut razaranjima i ljudskim žrtvama sa obje strane fronta na hrvatskom ratištu. Srbija i Crna Gora u svjetskoj javnosti postaju sinonim za agresiju, a naši očevi, sinovi, braća, prijatelji i rođaci svakodnevno ginu ili se trajno osakaćuju u besmislenoj dubrovačkoj ratnoj avanturi. Crna Gora prima na sebe sramotu nedostojnu vjekovne i časne oslobodilačke istorije, nedostojnu svojih slavni predaka.

Crnogorci, Muslimani, Albanci, Srbi, Hrvati – građani države Crne Gore,

Ne dozvoljavajte da vas pocijepaju, ne dopuštajte unošenje mržnje i ratnohuškačkih strasti u vašu zajedničku državu. Zaštitite je od poniženja, sačuvajte svo-

ju djecu i unuke od trajne sramote koja se danas nadvija nad Crnom Gorom. Ne pristanite na ovaj rat. Odbijajući da idete u rat, najbolje pomažete mirnom razrješenju jugoslovenske krize, konstruktivnim naporima svjetske zajednice koja se na jugoslovenskom prostoru bogato nagledala leševa, krvi i razaranja.

Crna Gora, zahvaljujući svome istorijski osvjedočenome ugledu, mora kazati – dosta! U vašim rukama je ključ razrješenja ove bratoubilačke drame koja prijete da se pretvori u opštu međusobnu klanicu, pa i građanski rat u Srbiji i Crnoj Gori.

Ne predajte svoje živote u ruke onih koji će, da bi produžili svoju vlast, cinično prijeći preko leševa nedužnih stanovnika ove napaćene zemlje. Ne produžavajte politički život onima koji vas vode u smrt, ne dozvolite da postanete njihovi taoci, ne predajte im u ruke svoju djecu, jer nijeste ih rađali za sahrane, već za sreću življenja.

Ovo je prljavi rat, rat u kome se više i ne saopštavaju imena žrtava. Jedini oblik hrabrosti kojim danas možete sačuvati obraz i slobodno pogledati u oči potomcima sastoji se u odbijanju slijepog slijedenja nacionalističkih voda. Sav civilizovani svijet je uz vas!

Izvor: Antiratni pokret u Crnoj Gori 91-92, str. 187.
19. decembar 1991. godine

GOVORI POLITIČARA U SKUPŠTINI:

...Ratni vihor u Jugoslaviji postaje sve opasniji, nemilosrdniji, i sve razorniji. Posljednje žrtve sa ratišta na Istočnoj Hercegovini, neprestana ratna razaranja, kako sa kopna, tako i sa mora u okolini Dubrovnika, i samog Dubrovnika, strahovita razaranja na ovim područjima gdje se borbe vode, opominju nas da se drugačije ponašamo. Gospodo, nikom nije svejedno gledati uciviljene majke, djecu bez roditelja, žene bez supruge, opustošena sela i gradove koje smo mukotrpno gradili u toku ovih 50 godina. Svakog čestitog čovjeka jeza hvata gledajući strahote koje nam ovaj bratoubilački, bezumni i nemilosrdni rat nanosi. Sve to mora da natjera čovjeka da učini sve što je u njegovoj moći da se ova stihija zaustavi. Nijesu u pravu oni koji sa ove govornice, a i preko javnosti govore i tvrde da je Crnoj Gori nametnut rat, da Crna Gora nije u ratu itd. Crna Gora je do prije nekoliko dana važila kao najspokojnija republika, kojoj ni otkuda nije zaprijetila opasnost. Koliko je nama poznato nijedan vojnik ili građanin

nije poginuo na području Crne Gore. Prema nepotvrđenim informacijama, sa hrvatske strane na ratištu kod Debelog Brijega bilo je preko 700 žrtava. Sasvim je sigurno da žrtve nijesu samo iz redova Tuđmanovih bojovnika, već i iz redova građana, tu vjerujemo ima i djece i nejakih. Kako se saznaje, Kupari su do temelja razrušeni, Konavli su isto tako zasuti paljbom svih oruđa, a ako ovaj krvavi rat uspije da uništi Dubrovnik, metropolu svjetske kulture, onda će to biti još jedna tragedija...

Izvor: Dio obraćanja poslanika Đerđa Đokaja sa 4. vanredne sjednice od 4. oktobra 1991. godine

(Poslanik opozicione Demokratske koalicije u Skupštini Crne Gore.)

...Ovaj rat je, po mom mišljenju, civilizacijski sunovrat ljudi koji žive na ovom prostoru. Zbog toga je, po mom shvatanju i unaprijed izgubljen. Jednom kad utihnu ratni bubnjevi, kad prođe elan obnove i izgradnje, i kad se bude na miru pravio saldo ovog besmislenog rata, ubijeđen sam da će takve ocjene biti dominantne... Ubijeđen sam da uz pomoć međunarodne zajednice političkim putem se mogao izbijeći ovaj sunovrat. Da se još moglo razgovarati za stolom, a ne na bojnom polju. Ono što bih volio danas ovdje u Skupštini je da, ipak, mi pokušamo prepoznati javno i jasno i definisati političke ciljeve, pa i ratne ciljeve...

Izvor: Dio obraćanja poslanika Žarka Rakčevića sa 4. vanredne sjednice od 4. oktobra 1991. godine

(Žarko Rakčević bio je jedan od osnivača Reformskih snaga u Crnoj Gori i osnivač Socijaldemokratske partije Crne Gore.)

UDRUŽENJA GRAĐANA PROTIV RATA

„Danas je junaštvo ne ići u rat.“

Antiraktni aktivizam predstavlja jedan od prvih građanskih aktivizama u Crnoj Gori i prvi vid civilnih udruženja u smislu kako ih mi danas doživljavamo. Pored udruženja, ovo je vrijeme pojave prvih nezavisnih medija. Prvobitno su formirani razni građanski odbori, koji su vremenom prerasli u aktivna građanska, ali i strukovna udruženja. Partijama koje su se protivile učešću Crne Gore u ratom ludilu pridružili su se i članovi Crnogorskog PEN centra, nedjeljnika „Krug“, „Monitor“ i „Liberal“. Takođe, kreirani su i Crnogorsko društvo nezavisnih književnika, Udruženja profesionalnih novinara Crne Gore, Matica crnogorska kao i Studentska liga za mir.

PROGLAS GRAĐANSKOG ODBORA ZA MIR

Građani Crne Gore,

Posljednjim saopštenjem Predsjedništva SR Crne Gore naša Republika se uvlači u predstojeći besmisleni građanski i bratoubilački rat, sukob u kome neće i ne može biti pobjednika, i koji ovoj zemlji, Crnoj Gori i Jugoslaviji, i svima koji u njoj žive, može donijeti samo razaranje, patnju i smrt.

Vlast u Crnoj Gori nam mjesecima obećava prosperitet i mir. Umjesto toga, životi naših sinova, očeva, braće i muževa obećani su i predati za borbu "i van granica Crne Gore".

Time je vlast pogazila sva svoja obećanja i dovela sve građane, pred kojima je odgovorna, u smrtnu opasnost.

Nastupio je završni čin jugoslovenske tragedije: bjesomučnom propagandom republičke vlasti u Jugoslaviji uzele su nam duše, a sada hoće i života.

Nacionalističke vojne formacije su već postrojene i sučeljene. Posljednjim odlukama, kojima se i ne znaju izvorišta i donosioci, JNA se pokušava pretvoriti u jednu od njih. Oni koji ne žele da u tome učestvuju izloženi su šikaniranju i progonima.

Građani Crne Gore,

Mi predajemo našu mladost u ruke onih koji tvrde da se bore za Jugoslaviju i za mir. Tragična je obmana i nečuvena podvala da se Jugoslavija može održati bratoubilačkim pokoljem.

U takvom besmislenom sukobu i besmislenim pogibijama može se samo produžiti vlast svih naših republičkih ratnohušakačkih vrhuški. Da li je njihov dalji opstanak na vlasti vrijedan naših života?

Građani Crne Gore,

Budite mudriji i hrabriji od svojih vođa. Ne dozvolite da vas uvuku u besciljni građanski rat, kome po žrtvama i razaranjima ne bi bilo premca u našoj istoriji. Ne idite u taj krvavi bratoubilački sukob i učinite sve da drugi to ne čine. Za Crnu Goru i Jugoslaviju danas nema višeg i važnijeg cilja od mira i života dostojnog ljudi.

Danas je junaštvo ne ići u rat.

U Titogradu, 12. jula 1991. godine

Građanski odbor za mir

Izvor: "MONITOR", 5. mart 1993.

APEL OMLADINI I GRAĐANIMA CRNE GORE

...Građani Crne Gore otvorite oči i skinite masku laži koju su vam nabili na glavu crnogorsko Predsjedništvo i rukovodstvo Armije! Umjesto slijepa poslušnosti ratnim huškačima, odlučite se za mir i mirno dogovaranje!

Tražite da se obustavi zavođenje ratnog sukoba u Crnoj Gori, da se prekine nezakonito i nasilno regrutovanje i zadržavanje vojnika poslije roka odsluženja, da prestane mobilizacija rezervista i organizovanje dobrovoljaca kojima su namijenjeni najprljaviji poslovi.

Zahtijevajte da se vrate i demobilišu trupe poslate u Hercegovinu i one iz Boke namijenjene ratu sa Hrvatskom. Crnogorci nikad nijesu ratovali protiv nekog bratskog naroda Jugoslavije. Zar nije već dosta sramote za sve nas što su one u Hercegovini dočekane kao neprijateljske i okupacijske! Oni koji su počeli ovaj i ovakav rat moraće odgovarati pred domaćim i međunarodnim zakonima o povredi ljudskih i narodnih prava. Građani Crne Gore, još možemo sačuvati svoju čast i obraz!

Tražite od crnogorskog rukovodstva da ne krši postignuti dogovor u Igalu i Hagu, pod lažnim izgovorom da je Armija ugrožena bez vode i hrane. Kakva je to armija koja sebi ne može obezbijediti vodu i hranu bez tenkova i avijacije i opšte protivnarodne ofanzive. Niko više nije naivan da ne zna što su odbrambena a što osvajačka ratna sredstva. Umjesto da tim sredstvima čuva granice zemlje, Armija je kukavički napuštala u Sloveniji, i svu snaga baca na razaranje republičkih međa po zamisli ratnih avanturista i nesposobnih političara, čemu se protivi čitav svijet. Usprotivite se i vi! Taj rat je unaprijed izgubljen jer se vodi protiv sopstvenog naroda. A najtragičnije posljedice će donijeti onima u čije ime se navodno vodi. Sramota je u njemu učestvovati!

Prisilimo crnogorsko rukovodstvo da kaže istinu o mobilizaciji i zavođenju ratnog stanja, umjesto što nas stalno obmanjuje širenjem laži preko „Pobjede“, Radija i Televizije Crne Gore. Vrhunac licemjerja je promocija tobožnje „ekološke države“ - i to prve u svijetu. Ona takvom ne može biti dok istovremeno učestvuje u rušenju kuća i škola, ubijanju ljudi i stoke, raketiranju crkava i spomenika kulture, zagađenju i uništavanju čovjekove okoline gore nego što to čine sve fabrike Crne Gore! Zar sve međunarodne konvencije o čuvanju čovjekove sredine ne isključuju rat i ratna razaranja kao najveće neprijatelje prirode i čovjeka! Samo ljudi bez časti mogu neobaviještenom narodu servirati takvu podvalu da bi mogli u miru posvršavati izmećarske ratničke narudžbine!

Istrajmo na ostvarivanju prava pune slobode zbora i dogovora! Hoćemo da se preko radija i televizije i svih listova čuje naš glas, jer nema slobode bez prava na neometano izražavanje misli, iskazivanje vjerske, nacionalne i političke pripadnosti. Crna Gora ta prava mora osvojiti uprkos svim torturama, zabranama i obmanama!

Pozivamo sve miroljubive snage Crne Gore da se ujedine u zajedničkoj borbi za obustavljane neprijateljstava i otpočinjanje pregovora o demokratskom uređenju suverenih jugoslovenskih država i njihovom savezu! Radite na ponovnom podizanju mostova sa svim jugoslovenskim narodima. Budimo dostojni potomci onih što su vjekovima ovdje čuvali iskru slobode i čovjekoljublja, a na divljenje čitavog prosvetljenog svijeta!

Uradimo sve kako bi se čula riječ mladih jer njih šalju kao topovsko meso na krvava ratišta. Oni treba da preuzmu sudbinu Crne Gore u svoje ruke i da je sa svima onima željnim slobode i rada izvuku iz bijede i poniženja.

Omladino! Ne idi u rat koji postaje gori i besmisleniji od svih vođenih na ovim prostorima! Usprotivi se okupaciji Crne Gore i položaju nedostojnom njenog imena! Ne dozvolite da nam zemlja postane žarište Trećeg svjetskog rata! Svi za mir! Svi za dogovaranje u miru!

Titograd, 24. septembra 1991.

CRNOGORSKI P.E.N CENTAR
CRNOGORSKO DRUŠTVO NEZAVISNIH KNJIŽEVNIKA

Izvor: Antiratni pokret u Crnoj Gori 91-92, str. 129.

DEKLARACIJA GRAĐANSKOG FORUMA CRNE GORE

I
U okvirima uzavrelih političkih strasti, bez demokratskih tradicija, nespremna za stepen tolerancije koji bi omogućio da se u njenom parlamentu artikulišu oni interesi koji su zajednički svim građanima, bez obzira na nacije, vjeru i politička ubjeđenja, Crna Gora je zapala u situaciju da je parlamentarni život blokiran, a veliki dio njene inteligencije lišen mogućnosti da stvaralački doprinese iznalaženju puteva za izlazak iz opšte krize u kojoj se našla.

Građanski forum ocjenjuje da je u prilici da mobilise veliki broj Crnogoraca, Muslimana, Albanaca, Srba, Hrvata i svih stvaralaca demokratskih pogleda koji djeluju u zemlji i

inostranstvu, brže i lakše nego sukobljeni lideri političkih partija, kako one na vlasti tako i onih u opoziciji. U tome vidi osnovni motiv svog osnivanja i djelovanja.

II

Pozitivnim tradicijama Crne Gore i realnim interesima njenih građana odgovaraju univerzalni principi i praksa, a to su: mir, demokratija, zasnovana na vladavini prava, tržišna privreda, ekonomski, socijalni i kulturni prosperitet, nacionalno i vjersko uvažavanje i tolerancija, razvoj u skladu sa savremenim etičkim normama i tehnološkim standardima, otvorenost granica i svestrana saradnja sa svim narodima i državama na principima ravnopravnosti, međusobnog uvažavanja i uzajamne koristi.

III

Građanski forum u svom djelovanju polazi od toga da je neotuđivo, nezastarivo i nedjeljivo pravo građana Crne Gore da slobodno i samostalno uređuju odnose u svojoj državi, kao i odnose države Crne Gore sa drugim međunarodno-pravnim subjektima. To podrazumijeva i zvanično priznanje njenog međunarodno-pravnog subjektiviteta.

Ostalo nam je nebitno...

U Titogradu, 09.02. 1992.

Izvor: Antiratni pokret u Crnoj Gori 91-92, str. 211.

Građanski forum Crne Gore osnovan je u Titogradu je 9. februara 1992. godine. Osnovan je kao vanstranačka organizacija nezavisnih intelektualaca, privrednika i drugih javnih ličnosti i građana, sa ciljem da se osnaži politička borba za obnovu slobodne i samostalne Crne Gore i za uspostavljanje demokratskog i građanskog društva u zemlji.

APEL ZA MIR, INICIJATIVA CRNOGORSKIH INTELEKTUALACA

Pozivamo sve građane Crne Gore i Jugoslavije da u granicama svojih mogućnosti rade na obustavi građanskog rata i da daju glas demokratskom razrješenju aktuelne jugoslovenske drame. Svojim apsurdnim programima, beskrupulozne nacionalne vođe dovele su nas na grotlo vulkana koji je već spržio stotine života, razorio ekonomiju zemlje i sve građane doveo do krajnjeg stepena materijalne bijede i ljudskog poniženja.

Tragična je obmana nečuvena podvala da se jugoslovensko klupko može rasplesti bratoubilačkim pokoljem. Rat koji se navodno pokreće zbog manjina najtragičniji će biti baš za same manjine. Vojske mogu zauzimati teritorije, ali ne mogu zaštititi stotine hiljada ljudi koji moraju ostati izvan granica budućih nacionalnih država. Zbog toga se jugoslovenski problem može riješiti samo političkim putem, nikako ratom i vojnim intervencijama.

Zato odbijmo da prinosimo svoje i živote drugih na žrtvenik suludih scenarija i ne pristanimo da cijena otrežnjenja bude stotine hiljada mrtvih.

Evropa i čitav svijet insistiraju na rješenjima predviđenim Brionskom deklaracijom. Zahtijevamo od svih republičkih i savezničkih rukovodstava i institucija da tu deklaraciju poštuju, a građane pozivamo da svi zajedno i svaki pojedinačno odbiju svaku naredbu i akciju koje nijesu sa njom saglasne.

Jugoslovenske oružane snage, republičke vojske i razne nacionalističke, partijske i druge formacije pozivamo da smjesta obustave upotrebu oružja i da smjesta prestanu sa mobilizacijom i drugim vidovima sveopšte militarizacije.

Građani, nije hrabrost poći u „boj za narod svoj“ i ubijati one druge – Srbe, Hrvate, Crnogorce, Muslimane, Albance... Danas je herojstvo odbaciti oružje i izložiti se svim bespoštednim pritiscima zahuktalog nacionalnog totalitarizma.

Pravo na ovakvo djelovanje izvire iz činjenice da u zemlji u kojoj su pogaženi svi zakoni, jedino što pojedincu ostaje je sopstvena savjest i dostojanstvo.

Antiratno angažovanje u ovom trenutku predstavlja najveću građansku hrabrost i jedini je način koji nam je preostao za sprečavanje civilizacijske katastrofe koja se, usred mirne Evrope, nadvila nad ovim prostorima.

Građani,

Vašim stavom prema građanskom ratu direktno birate sreću ili nesreću sebi i svom potomstvu. Sa tom sviješću, vaš izbor sigurno neće biti pogrešan.

U Titogradu, 16.07. 1991.god.

Izvor: Monitor, 19. jul 1991.

ISTAKNUTI ANTIRATNI POJEDINCI

„U pomirenju jugoslovenskih naroda Crnogorci mogu i moraju učestvovati, u raspaljivanju njihovih sukoba, ne mogu.“

Pored partija i udruženja građana, u antiratnom aktivizmu istakli su se i akademici, univerzitetski profesori, književnici, umjetnici, privrednici ali i drugi građani. Neki od njih su bili na meti progona vlasti i morali su da napuste Crnu Goru, ostajali su bez posla ili su diskriminirani na drugi način. U trenutku novog rađanja nacionalne svijesti kod Crnogoraca, posebno su rezonovale riječi nasljednika dinastije Petrović, princa Nikole. I pored različitih pristupa, ono što ih je vezalo jesu ideje da ovo nije rat koji je dostojan slave Crnogoraca i da je ovo nehumani, tuđi rat.

MIR I SAMO MIR

Ministarstvu inostranih poslova Crne Gore,

Poštovani gospodine Ministre, Zahvaljujem vam se na pozivu da prisustvujem obilježavanju 150. godišnjice rođenja moga pretka i crnogorskog kralja Nikole I Petrovića.

Izuzetne okolnosti u Jugoslaviji i Crnoj Gori nameću svima nama okvire ponašanja o kojima sam dužan, povodom proslava ili bilo kakvih javnih akcija, da Vam saopštim svoje mišljenje.

U Jugoslaviji vlada stanje građanskog rata u kome su već počinjeni sramotni i neoprostivi zločini i sravnjeni sa zemljom mnogi gradovi u Hrvatskoj. Ne ulazim u pitanja o krivici za ovaj besmisleni rat zbog koga smo svi već stekli neslavno ime širom Evrope, ali mi nije jasno kojim ciljem i za čiji račun Crna Gora učestvuje u njemu.

Vi znate bolje od mene da je već poginulo mnogo mladih Crnogoraca i da i dalje ginu. Uvjeran sam da mi, Crnogorci, koji smo se isprobali u toliko ratova, nikad do sada nijesmo ginuli u besmislenijem i sramotnijem sukobu. Da ne govorim o vijestima o crnogorskom sudjelovanju u akcijama koje su i u ratu nedostojne vojnika, kao što su pljačke i zločini nad nevinim ljudima. Nema hitnijeg zadatka nego da se obustavi rat i svi Crnogorci koji učestvuju u njemu pozovu da se vrate kućama.

U pomirenju jugoslovenskih naroda Crnogorci mogu i moraju učestvovati, u raspaljivanju njihovih sukoba, ne mogu. Samo tako će Crnogorci biti dostojni svog ugleda i imena, i zaslužiće mjesto u Evropi kao brojčano mali narod ali sa velikom istorijom i izuzetno moralnim osjećanjem.

Bilo bi neukusno da se vrše bilo kakve proslave dok naši sugrađani ginu na frontu, u ratu koji ne služi na čast Crnoj Gori, niti bilo kojoj jugoslovenskoj republici. Bilo bi tragično da te proslave budu zloupotrijebljene od nekih ekstremnih snaga, kakvih ima u svim narodima i državama, koje u besmislenom ubijanju i izolaciji od civilizovanog svijeta vide budućnost Crne Gore i Jugoslavije.

Ovakve nesporazume može da izbjegne Vaša vlada jasnim izjašnjavanjem protiv rata, što će joj, nesumnjivo, povećati prestiž i u Crnoj Gori, i u svim jugoslovenskim narodima (bez obzira na trenutne kritike) i u Evropi. Proslava 150. godišnjice kralja Nikole bila bi najbolje obilježena ako bi tim povodom bio upućen poziv zaraćenim stranama da prestanu sa sukobima i poziv svim Crnogorcima da se smjesta sa fronta vrata kućama.

U današnjim uslovima proslava dostojna Crne Gore i sjećanja na kralja Nikolu može i mora biti samo miting mira. Tada bih i ja, sa najvećom radošću, učestvovao u njoj. Razumjećete, g. ministre, da u protivnom, i pored najveće želje ja ni u kakvim proslavama ne mogu da učestvujem jer se to protivi mom poimanju smisla crnogorske istorije i mojom moralnim uvjerenjima.

S poštovanjem,

Nikola PETROVIĆ – Njegoš

Izvor: Antiratni pokret u Crnoj Gori 91-92 (str. 189)

20. decembar 1991. godine

POZIV ZA MIR JUGOSLOVENSKIM NARODIMA – NIKOLA PETROVIĆ NJEKOŠ

Dragi sugrađani,

Ovih dana sam dobio jugoslovenski pasoš koji ću čuvati kao dragocjenost. Ma šta bilo sa našom državom ili sa jugoslovenskim narodima, stalo mi je do toga da se i dalje osjećam kao prijatelj i sugrađanin u svakom narodu posebno. Zbog tog ličnog osjećanja moram i da uputim ovaj poziv za mir, iako znam da takvi pozivi zvuče pretenciozno a slutim da nijesu od velike koristi.

Kao svi ljudi dobre volje, duboko sam potresen stradanjem ljudi i porodica u ovom ratu. Ako ima ljudi kojima nešto znači ime koje nosim, neka me poslušaju i neka se potrude i danas i sutra, i kad izgube svaku nadu, svim sredstvima i na svakom mjestu, da zaustave besmisleni građanski rat. To nije rat koji zahtijeva hrabrost i širokogrudost, već rat u kojemu je sramota i ubiti i biti ubijen. Ako ništa drugo, pokažite ličnim primjerom da je to sramotan sukob, nemojte u njima učestvovati.

Znam da se teško oteti ratnoj psohozi i propagandi, ali je to danas jedini oblik hrabrosti u Jugoslaviji. Ni do sada se nijesam miješao u politiku i ni ovo što sad radim nije politika. Ali gledano iz Pariza, svima je jasno da to nije rat između naroda, već orgija neuračunljivih političara i propagande koja uvlači cijele narode u zločine zbog kojih će generacije ispaštati.

Svak može imati kakve hoće političke projekte, za samostalne ili ujedinjene države, ali svakome treba da je jasno da tako značajne političke odluke moraju biti donijete u miru, poslije dugog razmišljanja i pod vođstvom odgovornih državnika.

Hoću da kažem i nešto posebno mojoj braći Crnogorcima,. Nikakav građanski rat u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj ili bilo gdje drugo u Jugoslaviji, nije njihov rat. U Evropi se već čuju vijesti o tome da Crnogorci izazivaju neredu u Bosni i jurišaju na Dubrovnik. Ako su vijesti o takvim neobjašnjivim pohodima tačne, onda se plašim da će ova generacija Crnogoraca ne samo uzalud iskrvariti, već i osramotiti slavnu prošlost svoje države. Napadi na Dubrovnik, koji Crnogorci moraju poštovati više od drugih ljudi, jer razumiju njegovu slobodarsku prošlost, mogu da se pretvore u neoprostive zločine protiv čovječnosti i kulture. Naravno, ako bi Crna Gora bila napadnuta, svi bi je branili kako smo to radili vjekovima.

Ne znam kako vama, pripadnicima jugoslovenskih naroda izgleda iznutra taj rat, jer vam je stvarnost zamagljena propagandom, ali hoću da vam poručim da odavde iz Pariza svi vi skupa, kao i svi mi koji smo istorijom, osjećanjima i imenima vezani za vas, djelujemo koliko tragično toliko i besmisleno.

Nikola Petrović Njegoš

Izvor: Antiratni pokret u Crnoj Gori 91-92, str. 144.

11.oktobar 1991. godine

PISMO VOJA STANIĆA

Kada su operacije na dubrovačkom ratištu uzele najviše maha, istaknuti slikar, akademik Vojo Stanić uputio je Predsjedništvu Crnogorske akademije nauka i umjetnosti i članovima Akademije pismo koje je završilo u arhivi, ili u košu. Jer, do danas niko iz Akademije nije reagovao, niti je javnost upoznata sa sadržajem tog pisma.

Crnogorskoj akademiji nauka i umjetnosti - Titograd.

Neizdrživi pritisak na savjest natjerao me je da napišem ovo pismo zbog događaja oko Dubrovnika, a naročito u samom Dubrovniku, koji je juče bombardovan. Taj slavni grad, koji se, više od ma kojeg drugog, može podičiti kontinuitetom kulture i civilizovanog života - u surovom vjekovnom okruženju, najezda najmoćnijih siledžija svijeta - danas doživljava najgore dane u cijeloj svojoj istoriji. Taj grad, koji je ponos cijelog slovenstva, danas se uništava iz razloga koji to ne mogu nikako opravdati. To uzbuđenje, kako nam je poznato, cio kulturni svijet, a izazvalo je plemenitu reakciju i velikog broja uglednih članova SANU. Kako je to slučaj koji se najviše odnosi na odgovornost i savjest Crne Gore, mislim da bi ćutanje Crnogorske akademije bilo nešto nedopustivo i ja bih bio do krajnosti razočaran na našu Akademiju, ako bi se o ovo oglušila.

S poštovanjem,
Vojslav Stanić, slikar, član Akademije”.

Izvor: “MONITOR”, 9. april 1993.

NIJESU TO CRNOGORCI – PISMO IZVINJENJA HERCEGOVAČKIM HRVATIMA I MUSLIMANIMA

Vaš prijatelj Jevrem Brković, crnogorski književnik”
(segmenti iz pisma)

...Braćo hercegovački Hrvati i Muslimani, ovo nije žalopojno okajavanje Crne Gore, koje više nema, već vapaj i glas izvinjenja vama i vašoj djeci, koje ovih dana, paranoičnim ratnim pokličima, nevojničkim postupcima, oponašajući drumske razbojnike i pijanu hajdučiju, uznemiriše, povrijediše i okupiraše nekakvi crnogorski rezervisti, u stvari “banda razularenih razbojnika iz Crne Gore”, kako ih narod Zapadne Hercegovine s pravom

nazva u jednoj televizijskoj emisiji kasnih poponoćnih sati...

...Danas su Crnogorci oni koji se nijesu odazvali takvoj ratnoj mobilizaciji, koji su odbili da pucaju u svoju braću, da se mobilišu i idu izvan granica Crne Gore. Takvi će Crnogorci, po Bulatovićevom i Strugarevom naređenju, biti proglašeni izdajnicima i otpadnicima, mada im je taj isti Bulatović obećao, i to javno, da nikada neće biti upotrijebljeni izvan granica Crne Gore. Ovakvi Crnogorci će svoje, na najljudskiji način dokazano rodoljublje i humanost morati da plate zatvorom i gubitkom radnih mjesta, ako ne i glavom. To su danas Crnogorci i nosioci crnogorske etike, čije je osnovno načelo da brani drugog od sebe. To su danas hrabri sinovi Crne Gore koji pišu nove primjere čojstva i junaštva!...

Titograd 23. septembar 1991. godine

Izvor: Jevrem Brković, "Prljavi rat", drugo izdanje, DUKS, Podgorica, 2003

“DEZERTERI”

“Neće Crnogorci ginut’ van granica Crne Gore.”

I pored masovnog antiratnog pokreta, još masovnija je bila ratna histerija koja je pvela nekoliko desetina hiljada građana Crne Gore na ratišta u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Podstaknuti intenzivnom ratnom propagandom i kampanjom da je sramota biti Crnogorac a ne otići u rat, mnogi su tek dolaskom na ratišta shvatili razmjere katastrofe u koju su se upustili. Ipak, i pored opšte histerije u društvu, bilo je pojedinaca i grupa koji su aktivno pružali otpor i mobilizaciji i odlasku na ratište. Otpor je bio najzastupljeniji u manjinskim zajednicama ali niz je primjera cijelih vojnih jedinica, širom Crne Gore, koje su na razne načine odbijale da budu dio nepravednog rata.

„Iz dnevnika jednog dezertera“

-Vladan Simonović- antiratni aktivista i član Građanskog odbora za mir

Ponedjeljak 5. jul 1991.god:

„Ko je spreman da brani Jugoslaviju od spoljnjeg i unutrašnjeg neprijatelja neka stane iza svoga komandanta! Ostali neka ostanu na svome mjestu. Imate minut da se odlučite“.

Među nama šok! Tajac.

Kroz glavu prolaze pitanja „200 na sat“;

- *Koju Jugoslaviju; avnojsku, Slobovu, Antevu, Kirovu i Alijinu, Kadijevićevu ili Adžićevu? Zna li on kakvu bih JA Jugoslaviju?... NIŠTA. Nemam odgovora.*
- *Zna li Predsjedništvo SFRJ, kao Vrhovni komandant, za ovaj postupak, ili to oni nešto na svoju ruku? I u Sloveniji je, kažu bilo izdaje od nekih generala... NIŠTA. Nemam odgovor.*
- *Postavljaju li ovo pitanje svim vojnicima u Jugoslaviji ili samo nama u Crnoj Gori?... I možda Srbiji?... Sumnjam... NIŠTA. Nemam odgovor.*

Osjećam kako mi mozak bubri. Čudno! „Male sive ćelije“ kako bi rekao mudri agent Poaro (otkud on tu?)

- *Zašto nema nikakve pismene naredbe? Pa, do sada se tako radilo. Hoćemo li ići van granica Crne Gore? Pa, Momo i Branko su koliko juče rekli da crnogorski rezervisti neće nikud iz Crne Gore... Osim dobrovoljci! Aha, pa to je to! Ali ako odemo za Bosnu i Hrvatsku, kako će nas tamo narod dočekati? Kao patriote ili kao okupatore?... NIŠTA, nemam odgovor. PA OVO JE SVE NEJASNO!!!*

U magnovenju primjećujem da s vrha stroja istupi vojnik. Pogledam lijevo: još jedan. Opet desno, već ih je nekoliko. Pored mene prođe neko i gurnu me ramenm. Pa čekajte! DONOSIM ODLUKU...

Iza komandanta, postrojavaju se moji drugovi. Ja – ne mrdam. Pored mene još svega dvojica-trojica.

- *Hoću li biti izdajnik? Kako da objasnim ocu? Ne, nešto nije u redu. Ovo nije pošteno.*

Neki od onih pored mene pitaju: hoćemo li ići iz Crne Gore? Komandant mu uzvraća da nema nikakvih pitanja, jer za to sada nema vremena, pa poslije neko iz njegove pratnje odgovara da se Crna Gora brani na Karavan-kama. Pokušavam da se uključim u razgovor i da razjasnim moje dileme. Komandant ne dozvoljava da bilo šta kažem.: „Ćuti, uhapsiću te“!

Okreće se ostalim, čestita im na – pravom izboru.

- *A „Ovo“, obraća se nama, neka skinu pertle, opasač i kapu, razduže opremu i kući, – naređuje.*

Zabolje me kvalifikacija „OVO“. Kao stoci. Ma, neću da učestvujem u ovoj prevari, pa šta bude! Komandant se pozdravi sa našom starješinom i ode.

Priđe nam neki intendantski oficir i zatraži da razdužimo opremu, ali mu mi ne dozvolismo.

Izvor: *Antiratni pokret u Crnoj Gori 91-92, str. 144.*

11. oktobar 1991. godine

O JEDNOM PRIMJERU PACIFIZMA VASOJEVIĆA

...Naime, juna mjeseca, 1992. godine, u Kraljima kod Andrijevice, mobilisan je kao mnogo puta ranije rezervni bataljon JNA. Zborno mjesto je bila osnovna škola u Kraljama. Još uvijek su se rezervni kadrovi, obveznici JNA, mobilisali po starom uobičajenom sistemu slanja vojnog poziva sa brojem vojne pošte i drugim podacima. Utisak je da su se po toj inerciji i ovoga puta vojni obveznici disciplinovano odazvali. Duh jugoslovenstva i zajedništva je još uvijek i uveliko bio prisutan...

...Visoki oficiri JNA su se obratili vojnicima, objašnjavajući naširoko potrebu mobilizacije i planiranih aktivnosti sa ciljem da se razdvoje „sukobljene“ strane u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, pri čemu je ovaj bataljon trebao da igra ulogu „tampon zone“ negdje oko Trebinja. Na kraju su obveznicima rekli, veoma jasno, da je dalji angažman ove formacije dobrovoljan, i ako neko ne želi, da u tome učestvuje može da istupi (iskorači) te da slobodno ide kući...

...Na iznenađenje mnogih, preko polovina iz sastava je istupila korak naprijed. Moglo se odmah zaključiti da su to sve Crnogorci-pravoslavci. Radilo se uglavnom o ljudima iz obrazovanja i opštinske administracije ili administracije beranskih preduzeća. Dakle, srednja klasa društva, koja je kasnije će vrijeme pokazati bila kadra da se otrgne od pogubnog zagrljaja nacionalšovinističke pomame koja je prijetila da potopi sve šanse da se u Crnoj Gori sačuva mir...

...Ljudi su se zbunjeno gledali, pogledom provjeravali, uzajamno ohrabivali ili pogledom „strijeljali“ jedni druge. Bilo je neobično posmatrati „dva stroja u stroju“. Bataljon je iz prijašnje kompaktnosti sada ličio na rasturenu grupu ljudi. Nekoliko trenutaka su svi tako stajali...

...Tu neočekivanu situaciju je prekinuo jedan od visokih oficira i rekao: „slobodni ste, možete ići kućama“. Istoga trenutka je neko iz stroja viknuo: „Izdajice-dezerteri!“ Nakon toga su krenule salve uvreda, povika, omalovažavanja, pljuvanja pa čak i pokušaja fizičkih nasrtaja na te časne ljude koji nisu željeli da učestvuju u nečemu što je zapravo nanosilo veliku štetu i bruku Crnoj Gori i koji su odlučili da napuste ovu u konačnici dobrovoljnu vojnu formaciju...

Izvor: *revija Forum, decembar 2012. godine.*

ISKAZ ANTIRATNE KULTURE

„Ne poznajem nikoga sred dima i tmuše.“

Često najtamniji trenuci kreiraju najljepša umjetnička djela. Pikasova „Gernika“ ili Gojin „3. maj“ i dan danas zaokupljaju pažnju svjetske javnosti ljepotom užasa koji prikazuju. Mnogi crnogorski umjetnici u svoj glas protiv rata digli su svojim djelima od kojih neka i danas vide kao svijetle tačke mračnog vremena. Crnogorski pjesnici Jevrem Brković i Vito Nikolić su ostavili najupečatljiviji trag, a zbog svojih djela su morali ili da napuste svoju domovinu ili su ostajali bez posla.

NOĆ SA DUBROVNIKOM

*Svi smo u opsadi ovih crnih dana,
sve nas podjednako tuku, moj Gosparu,
i s kopna, i s mora – sa svih strana
samo grmi: barut! barut! barut!
Ne poznajem nikoga sred dima i tmuše,
ali ipak ćutim onu mržnju staru,
koju nekogović sipa, obezdušen,
na sve što smo bili, moj dični Gosparu.*

*Njegovo je ovo vrijeme, i meci,
a naša je patnja u suzi skrivenoj,
što je svojoj mrtvoj dugujemo djeci
kad budemo, nekad, smjeli da plaćemo.*

*Zašto li se sjetih tragičnog Solina,
onog velegrada krasnih sarkofaga
što ga, nakon dvije hiljade godina,
zatrpashe zemljom pa ode bestraga.*

*Nije onda bilo ni rata, ni flote,
ni pijane rulje njihove i naše;
mogao se Solin spasiti strahote,
mogao je, ali – ipak nije spašen!*

A, šta tebe čeka, Gospodine Grade,
u ovoj noći bratske krvomutnje,
dok, krvnici mirno svoj posao rade?
Ne daj, Bože, da se steknu moje slutnje!

Vitomir Vito NIKOLIĆ
Podgorica, 11/12 novembar 1991. godine
Izvor: "MONITOR", 30. april 1993.

DUBROVNIČE OPROSTI

Dolaze rušitelji s istoka i juga,
Pod krvavom zvijezdom čizmaši,
Topništvo neko silno i posluga,
Gdje su se tako surovo pronašli?

U njima bezdušje golemo kipti:
Ukaže se dvorac, otrijum, portal –
Nesme srdit i jednom vandal,
On samo to zna i to može biti.

Nije iz Duklje taj sumračni svijet,
Koliko mržnje, krvništva i zlosti!
S tobom na duši svi će oni mrijet,
Oprosti im, Dubrovniče, oprosti!

Oni su bez svetitelja, Vlaho sveče,
Cetinje i Ostrog poniženi čame,
Sve se naše surva i poreče –
Ruši li se to i temeljni kamen.

Ljubljana 10 XI. 1991.
(Jevrem Brković)
Izvor: "MONITOR", 16. april 1993.

PROFESORI I STUDENTI PROTIV RATA

“Vratite nam budućnost.”

Pored političkog i građanskog aktivizma, sjeme antiratnog pokreta nastalo je i na Univerzitetu Crne Gore. Univerzitetski profesori i istaknuti studenti su bili osnivači nekoliko političkih partija i udruženja, a njihov aktivizam postaviće temelj za djelovanje budućih generacija akademaca i njihovu borbu za obnovu samostalnosti Crne Gore.

Treba istaknuti i učešće Studentskog foruma Crne Gore u crnogorskom mirovnom pokretu. Članovi foruma su konstantno skretali pažnju na negativne posljedice narastajućeg nacionalizma i bili su jedni od pokretača Studentske lige za mir, koja je okupljala studente iz svih republika uoči izbijanja ratnih sukoba. Studentski forum je bio jedan od konstituenata Građanskog odbora za mir i učesnik niza mirovnih skupova tokom jula i avgusta 1991. godine.

PROFESORI I SARADNICI UNIVERZITETA „VELJKO VLAHOVIĆ“

PODRŠKA MIROVNOM POKRETU

U ratu protiv svih, čak i svakog pojedinca protiv samog sebe, koji razara sve civilizacijske i duhovne vrijednosti stvarane vjekovima na ovim prostorima, veoma zapaženu ulogu stratega i podstrekača rata imaju brojni profesori jugoslovenskih univerziteta. Ne služi nam na čast što naš univerzitet u tome ni malo ne zaostaje, sa čitavim nizom nastavnika i saradnika koji popagiraju nasilje i mržnju sa istaknutih pozicija u vladajućoj i drugim političkim strankama.

Osobito mjesto među njima ima dr Branko Kostić, potpredsjednik nepostojećeg Predsjedništva države čijoj razgradnji značajno doprinosi. Kontroverzni politički angažman dr Kostića tokom posljednje tri godine, od rane poruke da se čuvaju meci za rat koji će doći, preko ulične tuče i prijavljivanja u dobrovoljce, do skandaloznih nastupa na sastancima u Hagu, na kojima se traže putevi mira, nespojiv je sa dignitetom i pozivom univerzitetskog nastavnika.

Naš Univerzitet je godinama gradio svoje mjesto u porodici svjetskih univerziteta. Anticivilizacijsko ponašanje i anahronost ideja i metoda naših kolega, kojima je, očigledno, profesorski poziv sporedna djelatnost, stavlja nas u poziciju da se stidimo što pripadamo istom akademskom kolektivu.

Vojno-politička opcija rješavanja jugoslovenske krize, pored ostalih, izvela je na ratišta i hiljadu studenata i profesora našeg univerziteta, a mobilizacijom pet procenata ukupne populacije Crne Gore i razmještanjem crnogorskih jedinica na svim postojećim ratištima, učinila Crnu Goru najangažovanijim učesnikom u jugoslovenskom građanskom ratu. Ubijedeni da je nastavak sukoba u interesu samo neodgovornih avanturita i ratnih profitera, podržavamo sve inicijative, sa Univerziteta i van njega, za obustavu rata i nalaženje kompromisnih rješenja.

Grupa nastavnika i saradnika Univerziteta „V. Vlahović“

Izvor: Antiratni pokret u Crnoj Gori 91-92, str. 167.
12. novembar 1991. godine

APEL ZA MIR

Imajući u vidu svu težinu aktuelne političke situacije u kojoj se nalazimo i mogućih tragičnih posledica po sve građane Jugoslavije apelujemo na sve razumne i savjesne ljude da daju svoj puni doprinos i ne odazivaju se bezočnim pozivima na građanski rat. Jedina nada, ako je još ima, jeste snaga razuma i tolerancije koju moramo sada, više nego ikad, promovisati na svakom koraku. Kao pripadnici jedne od generacija mladih ljudi koje bolesi umovi nacionalističkih lidera žrtvuju za ostvarenje svojih sitno političkih interesa moramo podići glas protiv bezumja i haosa u koji nas vode. Ne smijemo im dati šansu da ostvare svoje krvave planove. Naš zadatak, kao mladih ostvare svoje krvave planove. Naš zadatak, kao mladih intelektualaca jeste da im se suprostavimo snagom svoje mladosti i progresivnošću svojih ideja. Rat u koji nas vode ne može nam donijeti ništa osim mržnje i stradanja, a to ne može biti ideal njenog mladog čovjeka bilo gdje se in nalazio i bilo koje političke orijentacije on bio.

Svoj puni doprinos ovoj zemlji mi jedino možemo dati kao dobri inženjeri, ekonomisti, pravnici, ljekari, a ne kao vojnici pomajnitelih i razularenih hordi u koje bi nas vrlo rado svrstali. Naša jedina šansa je mir, jer jedino u miru snaga argumenata može biti jača od snage oružja. A naše najjače oružje je razum i istina, kao i biološka potreba za opstankom i životom. Ne možemo na ovaj

problem gledati isto mi mladi ljudi pred kojima tek stoji život i neko ko je već svoj životni vijek već dobro potrošio.

Pred nama nema svetijeg ni uzvišenijeg cilja od borbe za život dostojan vremena u kojem živimo i profesije kojom se bavimo. Zato pozivamo sve mlade ljude da učinimo sve što je u našoj moći da zaustavimo ovaj voz bez povratka u koji nas svim silama guraju.

Ne dozvolimo da put u obećanju budućnost vodi preko svježih humki naše mladosti. Borimo se za mir, dostojanstvo, razumjevanje jer samo tako možete ostati čista obraza i mirne savjesti pred svojom, a i pred generacijama koje dolaze.

STUDENSKA LIGA ZA MIR

Izvor: *Antiratni pokret u Crnoj Gori* 91-92;

24. jul 1991. godine

PRIMJER RADIONICE ZA SREDNJU ŠKOLU

NASTAVNIK/ CA	Prof. Igor Radulović		
NASTAVNA JEDINICA	Antiratni pokret u Crnoj Gori		
VREMENSKA SMJERNICA	JEDAN ŠKOLSKI ČAS (45 min.)		
NASTAVNI PREDMET	Istorija	RAZRED	IV
NASTAVNA TEMA	CRNA GORA U JUGOSLAVIJI I OBNOVA NEZAVISNOSTI CRNE GORE		
CILJEVI	<p>Kritičko razumijevanja događaja iz nedavne prošlosti naše države i neophodnosti društvenog aktivizma građana u zajednici.</p> <p>Upoznavanje sa ulogom pojedinaca i mirovnih organizacija u procesu prevazilaženja sukoba.</p>		
ISHODI UČENJA	<p><i>Pozitivno vrednuju ulogu građanskog aktivizma u procesu prevazilaženja društvenih problema.</i></p> <p><i>Razvijaju sopstvene stavove o (ne)razvijenosti građanske svijesti u našem društvu.</i></p> <p><i>Analiziraju istorijske izvore i donose sopstvene zaključke.</i></p> <p><i>Upoređuju položaj i tretman mirovnih aktivista u crnogorskom društvu 90-ih godina prošlog vijeka.</i></p> <p><i>Izdvajaju i definišu najznačajnije događaje i ličnosti antiratnog pokreta u Crnoj Gori.</i></p>		
OBLICI I METODE RADA	Individualni, timski rad, rad na tekstu, monološka, dijaloška, učenje putem rješavanja problema		
Nastavna sredstva i pomagala	Udžbenik, istorijski izvori, projektor		
LITERATURA	<p><i>Udžbenik za IV razred Gimnazije</i></p> <p><i>Antiratni pokret u Crnoj Gori 91-92</i></p> <p><i>Nezavisni nedjeljnik „Monitor“</i></p>		

Korelacija	Građansko obrazovanje, Sociologija, Etika
TOK ČASA:	Učenici dobijaju niz termina, koje pokušavaju objasniti/ definisati na osnovu svog pređašnjeg znanja. (prilog 1)
UVODNA AKTIVNOST	<p>Učenici dobijaju niz fotografija. Pokušavaju da prepoznaju ko se nalazi na fotografiji, ali i da uz pomoć nastavnika definišu njihovu ulogu u društvu i politici početkom 90-ih godina prošlog vijeka. (prilog 2)</p> <p>Nakon što zajednički završe prvu aktivnost, učenici se dijele u četiri grupe.</p> <p>Učenici čitaju i analiziraju istorijske izvore, prateći pitanja i smjernice koja se odnose na njihov konkretni zadatak.</p>
GLAVNA AKTIVNOST	<p>I grupa dobija istorijski izvor: <i>Proglas Građanskog odbora za mir</i> (prilog br.4)</p> <p>II grupa dobija istorijski izvor: <i>NOĆ SA DUBROVNIKOM</i> (prilog br. 5)</p> <p>III grupa dobija istorijski izvor: <i>„Iz dnevnika jednog dezertera“</i> (prilog br. 6)</p> <p>IV grupa dobija istorijski izvor: <i>Proglas LSCG građanima Crne Gore - HEROJI SU ONI KOJI NE ODU U PRLJAVI RAT</i> (prilog br. 7)</p>
ZAVRŠNA AKTIVNOST	Učenici zajednički vrednuju ulogu antiratnih pojedinaca, pokreta i inicijativa na prostoru Crne Gore, ističući na koji način se sukob mogu spriječiti i kako svi mi kao odgovorni članovi zajednice možemo uticati na afirmisanje pozitivnih stavova i ideja.
Aktivnosti učenika	<ul style="list-style-type: none"> • Učenici iznose svoje prethodno stečeno znanje o sukobima na prostoru Jugoslavije. • Učenici odgovaraju na postavljena pitanja i zadatke. (prilog br. 1 i 2) • Učenici se dijele u četiri grupe i na osnovu smjernica daju odgovore na postavljena pitanja i zadatke. (prilog br. 3) • Učenici obrazlažu svoja mišljenja i stavove, kritički se osvrću na ulogu pojedinaca i pokreta u sprječavanju konflikata. • Učenici zajednički upoređuju svoja saznanja o temi i ističu načine kako se sukobi mogu spriječiti.

PRILOG BR. 1:

Pokušajte sopstvenim riječima objasniti/definisati date pojmove i dati primjer za iste.

1. *Aktivizam*
2. *Nezavisni mediji*
3. *Disident*
4. *Dezerter*
5. *Opozicija*
6. *Heroj*

PRILOG BR. 2

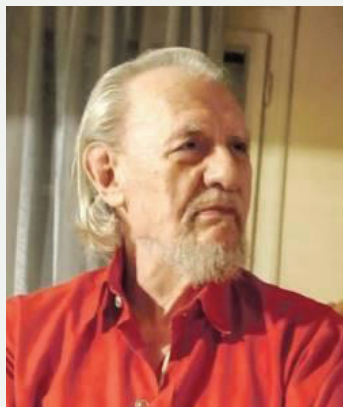
- Prepoznajete li ličnosti sa fotografija?
- Koliko njih prepoznajete?
- Da li znate nešto o njihovoj ulozi početkom 90-ih godina prošlog vijeka?
- Koji su razlozi vašeg eventualnog nepoznavanja njihovog djelovanja u tom periodu?

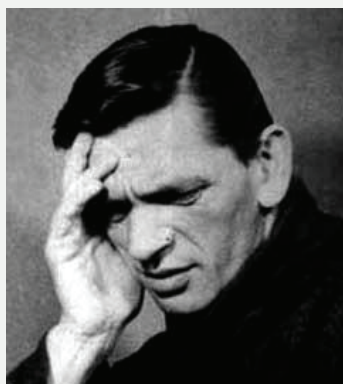
Slavko Perović⁴

(politički predvodnik LSCG i jedan od njegovih osnivača)

⁴ Fotografija preuzeta sa: <https://kodex.me/clanak/148513/posljednje-obracanje-evo-sta-je-slavko-perovic-porucio-crnogorcima>; Pristupljeno: 22.05.2021. godine

Jevrem Brković⁵
(pisac i antiratni aktivista)

Vito Nikolić⁶
(pjesnik, autor antiratne pjesme „Noć sa Dubrovnikom“)

Rade Bojović⁷
(antiratni aktivista i osnivač „Građanskog odbora za mir“)

⁵ Fotografija preuzeta sa: <https://sr.wikipedia.org/sr-ec.jpg>; Pristupljeno: 22.05.2021. godine

⁶ Fotografija preuzeta sa: <http://www.gradkulture.me/portfolio-item/vitomir-vito-nikolic/>; Pristupljeno: 22.05.2021. godine

⁷ Fotografija preuzeta sa: <https://www.pcnen.com/portal/wp-content/uploads/2012/01/Rade-Bojovi%C4%87.jpg>; Pristupljeno: 22.05.2021. godine

PRILOG BR. 3:

Zadatak za grupu I:

Na osnovu istorijskog izvora učenici pokušavaju da istaknu razloge zbog kojih je neophodno sriječiti ratne sukobe na određenom sukobu, vodeći se sljedećim pitanjima:

- Zbog čega se u izvoru kaže da je „*danas je junaštvo ne ići u rat*“?
- Da li se slažete sa tom konstatacijom? Zbog čega?
- Da li biste kao građanin/ka podržali Proglas Građanskog odbora za mir?
- Koji segment *Proglasa* ostavlja najveći utisak na vas? Zbog čega?

Zadatak za grupu II:

Na osnovu istorijskog izvora (*prilog br. 5*), učenici razumiju položaj društveno angažovanih umjetnika u oblikovanju javne svijesti, vodeći se sljedećim pitanjima:

- Da li ste znali da se Vito Nikolić protivio napadu na Dubrovnik? Da li znate kako je to uticalo na njegov javni i privatni život?
- Čega se pjesnik najviše plaši? Da li su njegove slutnje osnovane?
- U kojoj mjeri umjetnici mogu pozitivno uticati na javno mnjenje? Možete li dati jedan takav primjer?
- Kakva utisak pjesma ostavlja na vas? Obrazložite.

Zadatak za grupu III:

Na osnovu istorijskog izvora (*prilog br. 6*) učenici procjenjuju ulogu dezertera u ratnim zbivanjima i moralnu stranu njihovih odluka, vodeći se sljedećim pitanjima

- Da li su po vašem mišljenju dezerteri izdajice ili heroji? Obrazložite.
- Čega se vojnik iz izvora najviše plaši? Šta ga dovodi u nedoumicu?
- Da li je oduka koju je donio po tvom mišljenju opravdana?
- Kako biste se vi osjećali da se nađete u ovoj situaciji? Koju biste odluku donijeli na kraju?

Zadatak za grupu IV:

Na osnovu istorijskog izvora (*prilog br. 7*) učenici procjenjuju ulogu i odgovornost političkih partija u raspiravanju i smirivanju ratnih sukoba, vodeći se sljedećim pitanjima

- Da li ste upoznati sa djelovanjem LSCG od ranije? Na čemu se temelje vaša saznanja?
- Zbog čega se u dokumentu kaže „HEROJI SU ONI KOJI NE ODU U PRLJAVI RAT“?
- Da li je po vašem mišljenju ovaj *Proglas* mogao uticati na stav pojedinaca prema ratu? Da li je mogao uticati na stav republičkih vlasti?
- Da li biste iz ove perspektive podržali ovaj dokument? Zbog čega?

PRILOG BR. 4 (GRUPA I)

Proglas Građanskog odbora za mir⁸

Građani Crne Gore,

Posljednjim saopštenjem Predsjedništva SR Crne Gore naša Republika se uvlači u predstojeći besmisleni građanski i bratoubilački rat, sukob u kome neće i ne može biti pobjednika, i koji ovoj zemlji, Crnoj Gori i Jugoslaviji, i svima koji u njoj žive, može donijeti samo razaranje, patnju i smrt.

Vlast u Crnoj Gori nam mjesecima obećava prosperitet i mir. Umjesto toga, životi naših sinova, očeva, braće i muževa obećani su i predati za borbu “i van granica Crne Gore”.

Time je vlast pogazila sva svoja obećanja i dovela sve građane, pred kojima je odgovorna, u smrtnu opasnost.

Nastupio je završni čin jugoslovenske tragedije: bjesomučnom propagandom republičke vlasti u Jugoslaviji uzele su nam duše, a sada hoće i života. Nacionalističke vojne formacije su već postrojene i sučeljene. Posljednjim

⁸ Izvor: Nezavisni nedjeljnik “MONITOR”, 5. mart 1993.

odlukama, kojima se i ne znaju izvorišta i donosioci, JNA se pokušava pretvoriti u jednu od njih. Oni koji ne žele da u tome učestvuju izloženi su šikaniranju i progonima.

Građani Crne Gore,

Mi predajemo našu mladost u ruke onih koji tvrde da se bore za Jugoslaviju i za mir. Tragična je obmana i nečuvena podvala da se Jugoslavija može održati bratoubilačkim pokoljem.

U takvom besmislenom sukobu i besmislenim pogibijama može se samo produžiti vlast svih naših republičkih ratnohušakačkih vrhuški. Da li je njihov dalji opstanak na vlasti vrijedan naših života?

Građani Crne Gore,

Budite mudriji i hrabriji od svojih vođa. Ne dozvolite da vas uvuku u besciljni građanski rat, kome po žrtvama i razaranjima ne bi bilo premca u našoj istoriji. Ne idite u taj krvavi bratoubilački sukob i učinite sve da drugi to ne čine. Za Crnu Goru i Jugoslaviju danas nema višeg i važnijeg cilja od mira i života dostojnog ljudi.

U Titogradu, 12. jula 1991. godine
Građanski odbor za mir

Danas je junaštvo ne ići u rat.

PRILOG BR. 5. (GRUPA II)

NOĆ SA DUBROVNIKOM⁹

*Svi smo u opsadi ovih crnih dana,
sve nas podjednako tuku, moj Gosparu,
i s kopna, i s mora – sa svih strana
samo grmi: barut! barut! barut!*

Ne poznajem nikoga sred dima i tmuše,

⁹ Izvor: "MONITOR", 30. april 1993.

*ali ipak ćutim onu mržnju staru,
koju nekogović sipa, obezdušen,
na sve što smo bili, moj dični Gosparu.*

*Njegovo je ovo vrijeme, i meci,
a naša je patnja u suzi skrivenoj,
što je svojoj mrtvoj dugujemo djeci
kad budemo, nekad, smjeli da plaćemo.*

*Zašto li se sjetih tragičnog Solina,
onog velegrada krasnih sarkofaga
što ga, nakon dvije hiljade godina,
zatrpashe zemljom pa ode bestraga.*

*Nije onda bilo ni rata, ni flote,
ni pijane rulje njihove i naše;
mogao se Solin spasiti strahote,
mogao je, ali – ipak nije spašen!*

*A, šta tebe čeka, Gospodine Grade,
u ovoj noći bratske krvomutnje,
dok, krvnici mirno svoj posao rade?
Ne daj, Bože, da se steknu moje slutnje!*

Vitomir Vito NIKOLIĆ
Podgorica, 11/12 XI 1991.

PRILOG BR. 6. (GRUPA III)

**„Iz dnevnika jednog dezertera“¹⁰
Ponedjeljak 5. jul 1991.god:**

*„Ko je spreman da brani Jugoslaviju od spoljnog i unutrašnjeg neprijatelja
neka stane iza svoga komandanta! Ostali neka ostanu na svome mjestu. Imate
minut da se odlučite“.*

Među nama šok! Tajac.

Kroz glavu prolaze pitanja „200 na sat“;

Koju Jugoslaviju; avnojsku, Slobovu, Antevu, Kirovu i Alijinu, Kadrijevićevu ili

10 Izvor: *Antiratni pokret u Crnoj Gori 91-92*, str. 32-33.

Adžićevu? Zna li on kakvu bih JA Jugoslaviju?... NIŠTA. Nemam odgovora. Zna li Predsjedništvo SFRJ, kao Vrhovni komandant, za ovaj postupak, ili to oni nešto na svoju ruku? I u Sloveniji je, kažu bilo izdaje od nekih generala... NIŠTA. Nemam odgovor.

Postavljaju li ovo pitanje svim vojnicima u Jugoslaviji ili samo nama u Crnoj Gori?... I možda Srbiji?... Sumnjam... NIŠTA. Nemam odgovor. Osjećam kako mi mozak bubri. Čudno! „Male sive ćelije“ kako bi rekao mudri agent Poaro (otkud on tu?)

Zašto nema nikakve pismene naredbe? Pa, do sada se tako radilo. Hoćemo li ići van granica Crne Gore? Pa, Momo i Branko su koliko juče rekli da crnogorski rezervisti neće nikud iz Crne Gore... Osim dobrovoljci! Aha, pa to je to! Ali ako odemo za Bosnu i Hrvatsku, kako će nas tamo narod dočekati? Kao patriote ili kao okupatore?... NIŠTA, nemam odgovor. PA OVO JE SVE NEJASNO!!!

U magnovenju primjećujem da s vrha stroja istupi vojnik. Pogledam lijevo: još jedan. Opet desno, već ih je nekoliko. Pored mene prođe neko i gurnu me ramenom. Pa čekajte! DONOSIM ODLUKU...

Iza komandanta, postrojavaju se moji drugovi. Ja – ne mrdam. Pored mene još svega dvojica-trojica.

Hoću li biti izdajnik? Kako da objasnim ocu? Ne, nešto nije u redu. Ovo nije pošteno. Neki od onih pored mene pitaju: hoćemo li ići iz Crne Gore? Komandant mu uzvraća da nema nikakvih pitanja, jer za to sada nema vremena, pa poslije neko iz njegove pratnje odgovara da se Crna Gora brani na Karavan-kama. Pokušavam da se uključim u razgovor i da razjasnim moje dileme. Komandant ne dozvoljava da bilo šta kažem.: „*Ćuti, uhapsiću te!*“

Okreće se ostalim, čestita im na – pravom izboru.

A „Ovo“, obraća se nama, neka skinu pertle, opasač i kapu, razduže opremu i kući, - naređuje.

Zabolje me kvalifikacija „OVO“. Kao stoci. Ma, neću da učestvujem u ovoj prevari, pa šta bude! Komandant se pozdravi sa našom starješinom i ode. Priđe nam neki intendantski oficir i zatraži da razdužimo opremu, alu mi mi ne dozvolismo.

PRILOG BR. 7 (GRUPA IV)

Proglas LSCG građanima Crne Gore HEROJI SU ONI KOJI NE ODU U PRLJAVI RAT¹¹

Povodom pogibije crnogorskih mladića i sramotne dubrovačke ratne avanure, Liberalni savez Crne Gore uputio je građanima Crne Gore proglas u kojem poručuje:

Sumanuta politika Slobodana Miloševića u Srbiji i njegovih ekspozitura u Crnoj Gori guraju vas odavno u bratoubilački rat i sukob, do međusobnog istrebljenja jugoslovenskih naroda. Svijet je zgranut razaranjima i ljudskim žrtvama sa obje strane fronta na hrvatskom ratištu. Srbija i Crna Gora u svjetskoj javnosti postaju sinonim za agresiju, a naši očevi, sinovi, braća, prijatelji i rođaci svakodnevno ginu ili se trajno osakaćuju u besmislenoj dubrovačkoj ratnoj avanturi. Crna Gora prima na sebe sramotu nedostojnu vjekovne i časne oslobodilačke istorije, nedostojnu svojih slavni predaka.

Crnogorci, Muslimani, Albanci, Srbi, Hrvati – građani države Crne Gore, Ne dozvoljavajte da vas pocijepaju, ne dopuštajte unošenje mržnje i ratnohušakačkih strasti u vašu zajedničku državu. Zaštitite je od poniženja, sačuvajte svoju djecu i unuke od trajne sramote koja se danas nadvija nad Crnom Gorom.

Ne pristanite na ovaj rat. Odbijajući da idete u rat, najbolje pomažete mirnom razrješenju jugoslovenske krize, konstruktivnim naporima svjetske zajednice koja se na jugoslovenskom prostoru bogato nagledala leševa, krvi i razaranja.

Crna Gora, zahvaljujući svome istorijski osvjedočenome ugledu, mora kazati – dosta! U vašim rukama je ključ razrješenja ove bratoubilačke drame koja prijete da se pretvori u opštu međusobnu klanicu, pa i građanski rat u Srbiji i Crnoj Gori.

Ne predajte svoje živote u ruke onih koji će, da bi produžili svoju vlast, cinično prijeći preko leševa nedužnih stanovnika ove napaćene zemlje. Ne produžavajte politički život onima koji vas vode u smart, ne dozvolite da postanete njihovi taoci, ne predajte im u ruke svoju djecu, jer niste ih radali za sahrane, već za sreću življenja.

Ovo je prljavi rat, rat u kome se više i ne saopštavaju imena žrtava. Jedini oblik hrabrosti kojim danas možete sačuvati obraz i slobodno pogledati u oči potomcima sastoji se u odbijanju slijepog slijedenja nacionalističkih voda. Sav civilizovani svijet je uz vas!

¹¹ Izvor: *Antiratni pokret u Crnoj Gori 91-92, str. 187.*

PRILOG BR. 8 (GRUPA IV)

Udruženja građana protiv rata

Fotografija:
*Antiratni skup
u organizaciji
Građanskog
odbora za mir,
jul 1991.*
Izvor: Narodni
muzej Crne
Gore

Istaknuti antiratni pojedinci

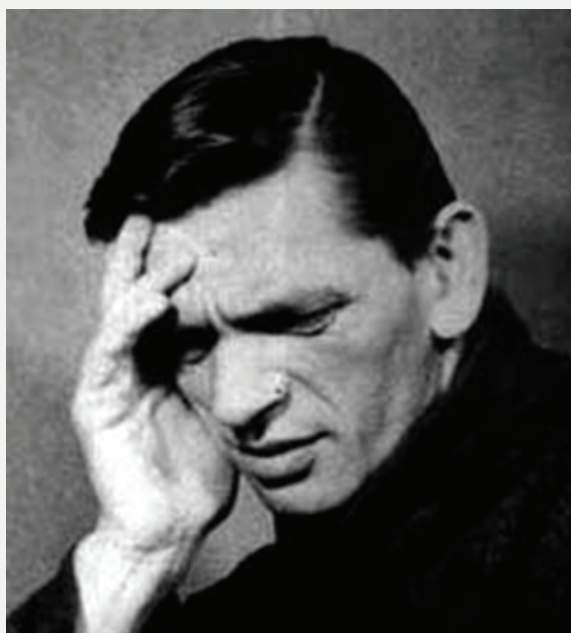
Fotografija: *Princ
Nikola Petrović
Njegoš*
Izvor: [https://
sr.wikipedia.org/](https://sr.wikipedia.org/)

“Dezerteri”

↘ Fotografija: Predsjednik Momir Bulatović i premijer Crne Gore Milo Đukanović sa mobilisanim vojnicima JNA 1991. godine na Krnovu.
Izvor: <https://portalluca.me/novak-adzic-laz-da-je-djukanoviceva-fotografija-sa-dubrovackog-ratista/>

Iskaz antiratne kulture

Fotografija: Vito Nikolić, autor pjesme „Noć sa Dubrovnikom“.
Izvor: <http://www.gradkulture.me/portfolio-item/vitimir-vito-nikolic/>

Profesori i studenti protiv rata

Fotografija: *Branislav Radulović, lider Studentskog foruma na koncertu za mir u Sarajevu 1991. godine.*

Izvor: <https://www.facebook.com/watch/?v=1462914373848144> (printscreen)

